

רבי חיים ליב הלוי שמואלביץ זצ"ל

ראש ישיבת מיר

חיוב הכרת המזב

פרשת בהעלותך – ליום הזכרון של המשגיח הגה"צ ר' ירוחם
ליוואוויץ זצ"ל

א. והעם לא נסע עד האסף מרים (במדבר יב טו). ובחז"ל חלק לה המקום כבוד, שהמתינו לה כלל ישראל וארון אלוקים. וכבוד זה למה? בשביל שעה אחת שהמתינה למשה שנאמר ותצב אחותו מרחוק. ובתוספות (סוטה י"א א') הוכיחו מהתוספתא שלא היה אלא רבע שעה. ומה עשתה, המתינה לדעה מה יעשה לו. – רבע שעה עניין אותה גורל הזולת – וההתעניינות הזו בזולת משתלמת היא בכך, שכל ישראל, דור המדבר, וארון אלוקים המתינו לה. וא"כ יש לאדם לדון עד כמה חייב להכיר טובה ולגמול למי שמתעניין בו, עד שיהא צריך להביא את 'דור המדבר' ו'ארון אלוקים' לכבודו.

ב. ונתבונן, הנה מצד אחד הרי הוכלמה מרים ביותר, שהרי שולחה מתוך המחנה, וזה על שדברה במשה.¹ ובשעה זו עצמה היתה איתה הנהגה של 'באשר משפטו שם פעלו', [ע"י יבמות ע"ח ב', וברש"י, במקום שדנים האדם שם מזכירים פועל צדקותיו], שהרי כבוד זה שניתן לה, ניתן בעת העונש הנורא שנענשה, והעונש והכבוד שניהם היו בגלל אדם אחד, וזה משה. ולא עוד, אלא שגוף העונש הוא ההכשר לכבוד, שאם לא היתה משולחת מן המחנה לא היה אפשרות לכבדה בזה. ומזה יש לאדם ללמוד שאפילו כשעפ"י דין הוא צריך לבזות את חברו, אסור לו לבזותו [אע"פ שבדין הוא מבוזה] אלא באופן שהכבוד שהוא מכבדו עדיף על הבזיון במידה זאת.

ג. "בהעלותך את הנרות" (במדבר ח ב), ואחז"ל (שמות רבה פרשה לו) לא שאני צריך להם אלא שתאירו לי כשם שהארתי לכם, למה? כדי להעלות אתכם בפני כל האומות, שיהיו אומרים ישראל מאירים למי שמאיר לכל, משל לפקח וסומא שהיו מהלכין אמר הפקח לסומא בא ואני סומכך והיה הסומא מהלך, כיון שנכנסו לבית אמר הפקח לסומא צא והדלק לי את הנר והאיר לי שלא תהא מחזיק לי טובה שלויתך, לכך אמרתי לך שתאיר, כך הפקח זה הקדוש ברוך הוא שנאמר וכו', והסומא אלו ישראל וכו', כיון שבאו לעשות המשכן קרא למשה ואמר

* שיחה זו נכתבה ע"י הגאון ר' רפאל זצללה"ה בעת אמירתה ואפשר לטעום בה קצת מהניחוח של האמירה כצורתה. חלקים ממנה כבר נמצאים בספר שיחות מוסר, אבל יש כאן תוספת של דברים חדשים, וכל פרשה שנאמרה ונשנית לא נשנית אלא בשביל דבר שנתחדש בה.

1 [ויש כאן דוגמא למדה טובה מרובה ממדת פורענות, שעל רבע שעה זכתה לגמול נשגב כזה. ועל דיבור בגנותו נענשה בשילוח מן המחנה].

לו ויקחו אליך שמן זית זך, אמרו ישראל (תהלים יח) כי אתה תאיר נרי ואתה אומר שנאיר לפניך, אמר להם בשביל להעלות אתכם שתאירו לי כשם שהארתי לכם, לכך נאמר זית רענן. נתבאר בדברי חז"ל הללו דתכלית מצות הדלקת הנרות היא לתשלום חוב של הכרת הטוב, דכיון שהקב"ה האיר לישראל בלכתם במדבר, הרי הם מחוייבים הכרת הטוב, והתשלום הוא ע"י מצוה זו שיאירו במנורה את המשכן, והם מאירים למי שמאיר לכל, וכבוד גדול הוא לישראל שמאירים למי שמאיר לכל.

הרי ש'נברא' בכוחו להאיר למי שמאיר לכל כביכול, וכל זה משיג האדם ע"י ההכרה בחיוב המוטל עליו, עד שבכוחו להאיר למי ש'מאיר לכל' – לבורא העולם.

ואם נעמיק נבין שהקב"ה נתן לאדם אופן תשלום שהאדם עצמו מתכבד על ידו, [כלשון חז"ל 'כדי להעלות אתכם בפני כל האומות, שיהיו אומרים ישראל מאירים למי שמאיר לכל', וכבוד גדול הוא לישראל], וכיון שע"י התשלום נעשים נכבדים, הרי התשלום מעולה יותר, שכן 'נכבדים' מאירים לפניו כביכול, והכל בא כאחת. וזה חייב אדם ללמוד, כשחבירו מכיר לו טובה ובא לשלם חיובו הרי הוא צריך לסבב לו כעין זה, שהתשלום יועיל גם לאדם המשלם.

ד. "האנוכי הריתי את כל העם הזה, [כלומר וכי אני מרגיש שאני כמו אב לעם ישראל, שאילו הריתי הייתי מרגיש כן], כי תאמר אלי וכו' כאשר ישא האומן את היונק" (במדבר יא יב-יג), למדנו מדבריו שיש בכוח אדם לישא את כל כלל ישראל, ורק משום שלא הריתי את העם הזה אין בכוחו לעשות זאת, ומכלל שאילו 'הריתי את העם הזה' היה מכיר בחיוב המוטל על האב, ועל ידי כן היה בכוחו להמציא לכל כלל ישראל בשר.

וזהו פשוטו של נס חנוכה, שמשעה שהרגישו חיובם, שהם 'מוכרחים' לשוב ולהדליק את המנורה, ע"כ נמצא להם שמן כדי שיוכלו להדליק. [וזהו כוחם של הנושאים בעול הרבים, שעל ידי שהעול מוטל עליהם והם מוכרחים לספק את צרכי הרבים, הם מקבלים את הכח והאפשרות לשאת בעול הרבים].

נמצא דריש הפרשה אמצעיתה וסופה ענין אחד הוא. ע"כ הקדמה.

ה. רבינו זצ"ל [-הג"ר ירוחם ליוואויץ זיע"א] אמר לי: יודע אני שתדבר ברבים, וכשתדבר אל תחזור על דברי, אלא דבר מה שאתה חושב שהייתי מדבר, ע"כ. זהו המושג של 'תלמיד'. התלמיד אינו 'מתורגמן' החוזר על דברי רבו כמות שהם, אלא התלמיד יודע לכוין לדעתו של רבו, הוא יודע מה רבו היה אומר אף בדבר שלא שמע ממנו. זהומה שאני חושב לעשות כעת. ו. כשנתבונן בטבע, נראה שאין נוטעין אילן שלם, אלא נוטעים גרעין, ומזה צומח אילן. ובודאי כל האילן הוא בכלל הגרעין בכח, שאל"כ לא היה צומח מתוך הגרעין, ואעפ"כ הקב"ה טבע בעולמו שיטעו גרעין שכל האילן כלול בתוכו וממנו יצמח כל האילן.

ולא רק באילן אלא אף בבריאת העולם כך הוא. אמרו חז"ל: (ילקוט שמעוני איוב רמז תתקכג) "ר' יצחק נפחא אומר אבן ירה הקדוש ברוך הוא בים וממנו הושתת העולם שנאמר על מה אדניה הטבעו או מי ירה אבן פנתה", גם היצירה כולה לא נבראה כאחת, אלא מן האבן. ועוד אמרו: (מדרש תנחומא (ורשא) פקודי סימן ג) כשברא הקדוש ברוך הוא את עולמו כילוד אשה בראו, מה ילוד אשה מתחיל בטבורו ומותח לכאן ולכאן לארבעה צדדין,

כך התחיל הקדוש ברוך הוא לבראות את עולמו מאבן שתיה תחלה וממנה הושתת העולם, ולמה נקרא שמה אבן שתיה, מפני שממנה התחיל הקדוש ברוך הוא לבראות את עולמו. וכן לגבי בריאת האדם, אמרו ביומא (פה א) דתניא: מהיכן הולד נוצר – מראשו, וכו'. אבא שאול אומר: מטיבורו, ומשלח שרשיו אילך ואילך. ובודאי שנכלל האדם כולו בראשו או בטבורו.

"אלוקים עשה את האדם ישר" – 'ישר' זהו הגרעין והמציאות שממנה נברא העולם כולו. ושנינו באבות אמר ר' יוחנן בן זכאי איזהו דרך ישרה שידבק בה האדם, הרי שחיפש דרך 'ישרה', וכו', ר' שמעון אומר הרואה את הנולד. וזה אינו מובן לכאורה, איזה 'גרעין' יש ברואה את הנולד שממנו נברא מציאותו הרוחנית של האדם.

כשנתבונן בהיפך – "איזהו דרך רעה שירחק ממנה האדם, הלוא ואינו משלם". כבר נתבאר במקו"א שאין כאן הנדון מצד החטא שבדבר, [שמצד החטא יש חטאים גדולים יותר], ומסכת אבות לא דנה בחטאים אלא בדרכי ומידות האדם, אלא כונת התנא ללמדנו שהסיבה שהאדם אינו פורע חובו היא משום שאינו מרגיש עצמו 'מחוייב', כי מי שמרגיש עצמו 'מחוייב' בודאי יפרע את חובו, ואין כזאת אפשרות שלא יפרע. ולפי זה גם בצד הטוב, 'רואה את הנולד' עניינו שמתבונן בתוצאות של מה שהוא עושה, שאינו משלם את חובו, שזה יגרום שיותר לא ימצא מי שילווה לו, ומכח התבוננות זו הוא משריש בלבו את גודל חיוב הכרת הטוב לכל אחד ואחד שעושה עימו טובה כל שהיא, וכשירגיש את החיוב יהא לו מה לשלם. נמצא שמידה זו של רואה את הנולד גורמת לו להעצים את הרגשת החיוב, ולכן מידה זו היא 'גרעין' מציאותו הרוחנית של האדם, וזוהי דרך 'ישרה'.

ז. ומצינו בכתוב שאמר יהודה "ועתה ישב נא עבדך תחת הנער עבד לאדוני", הנה עד כדי כך הרגיש את החיוב שהיה מוטל עליו, עד שנתרצה למכור את עצמו לעבד עולם במצרים המלאה טומאה, כדי לעמוד בדברו ולהשלים את חיובו.

ואל תאמר שדבר זה מורה על עבדות – אדרבה, בתוספתא פ"ד ברכות אמרו מפני מה זכה יהודה למלכות, מפני שאמר ועתה ישב נא עבדך וכו'. הרי שלא 'עבדות' מצינו במעשה הזה אלא 'מלכות' – היפך העבדות.

ח. ואם נבוא לעמוד על מהות החיוב של הכרת הטוב, עד כמה הוא גבול החיוב, נראה שאין לו גבול. שהרי רואים אנו אצל משה רבינו ע"ה שאם היה מרגיש ש'אנוכי הריתי' היה לו כח להמציא להם בשר. וכמו"כ בנס חנוכה, גודל החיוב של הכרת הטוב גורם להם להיות מוכרחים למצוא שמן אפילו בדרך נס.

ואמרו חז"ל (ראש השנה ו א) אמר רבי יוחנן, ואי תימא רבי אלעזר: אין אשתו של אדם מתה אלא אם כן מבקשין ממנו וממון ואין לו, שנאמר אם אין לך לשלם למה יקח משכבך מתחתך. לא אמרו שמבקשין ממנו וממון ואינו משלם, אלא ש'אין לו' ממון לשלם, ואעפ"כ נענש בעונש חמור כזה, [ועי' ר"ן סנהדרין]. והנה, בודאי שכשדנים לענין משפט האשה, יש לה משפט עצמי על מעשיה הטובים והרעים, ואינה מתה מחמת חטאיו של בעלה אלא שמגיע לה עונש מיתה, אבל מ"מ הצער שלו היה בכוחו לעכב את מיתתה, שהעיקר אצלנו משפטי ד' אמת צדקו 'יחדיו', וכמו שביארו רבותינו שמה שהקב"ה נותן יסורים ומשפט לאדם ועי"ז

נגרם צער גם לסוכבים אותו הוא רק באופן שלכולם מגיע הצער והיסורים הללו, ולכן אם לא היה מגיע לבעל צער זה לא היתה מתה אשתו. ומהי הסיבה שמגיע לו עונש זה של מיתת אשתו, מה שאינו משלם מה שנתחייב. והטעם שנענש בעונש זה, כי אם נדר ואין לו לשלם מכלל שאינו מרגיש עצמו מחוייב, שאם היה מרגיש מחוייב לא היה במציאות שאין לו. וכיון שאינו מרגיש עצמו מחוייב אינו נחשב בעלה, דמי שאין 'מחוייב' לאשתו אינו כבעלה, ולכן אשתו מתה ואין התחשבות בצערו של הבעל.

ט. אמרו חז"ל (שמו"ר ד ב) כל הפותח פתח לחבירו נפשו חייב לו, שהרי החיה אליהו ואלישע בן השונמית והצרפתית, ולא החיו את אביהם ואמם. ומשמע שהם רצו להחיות את אביהם ואמם, ואעפ"כ לא יכלו להחיות אותם משום שלא הרגישו בעצמם חיוב הכרת הטוב להוריהם, [ובמאמר המוסגר יש כאן הרגשה נוראה שמכיר אדם טובה למי שפתח לו פתח, ולא לאביו ואמן]. ולמדנו מדברי חז"ל דהכח שלהם להחיות מתים לא היה מצד כח הנבואה בלבד, אלא מכח הרגשת החיוב, כשהכירו בכך ש"הפותח פתח לחבירו נפשו חייב לו", ואכן הנבואה היא המועילה שירגישו כראוי את גודל החוב של הכרת הטוב. וא"כ ודאי שע"י הרגשת האדם בחיובו, יהא בכוחו להאיר לבורא העולם – מי שמאיר לכל.

י. ואמרו בגמ' (נדרים עד ב): בלשון הזה אמר בן עזאי, חבל עליך בן עזאי, שלא שימשת את ר' ישמעאל. וברש"י הפסד וחבלה הוא לעולם, [שכל הבריאה יש לה הפסד וחבלה], תלמיד ותיק כבן עזאי שלא שימש את ר' ישמעאל. והיינו שכיון שהיה באפשרותו להתגדל יותר ולא נתגדל הרי זה חבלה והפסד לעולם כולו. הנה אנו מתפללים כל חודש יהי רצון מלפניך למלאות פגימת הלבנה ולא יהא בה שום מיעוט וכו', ויש להתבונן, מה ענינה של תפילה זו על מילוי פגימת הלבנה שלא יהא בה שום מיעוט. אלא הטעם בזה הוא דכל הבריאה כולה מישך שייכא אהדדי והיא מהוה שלימות אחת, וכשיש פגם בחלק מן הבריאה הרי כל הבריאה פגומה, וכמו כלי שחלקו פגום שודאי נחשב כולו פגום. וממילא מובן שאם בן עזאי לא ניצל את מלוא יכולתו אין זה רק הפסד פרטי שלו אלא הרי זה הפסד וחבלה לעולם כולו.

ומזה יש ללמוד חומר ענין האחריות בישיבה, כי אם אחד פגום אין זה חסרון אצלו לבד אלא הרי כולם פגומין. וזוהי כוונת חז"ל שאמרו (שבועות לט א): "אין לך משפחה שיש בה מוכס שאין כולה מוכסין", הפגם אינו שלו לבדו אלא של כל המשפחה. "ישראל ערבין זה לזה" היינו שכל אחד נושא באחריות לכל. עד שאמרו חז"ל (שבת נד ב) פרתו של ראב"ע היתה יוצאת ברצועה שבין קרניה, ופירשו שם שראב"ע עשיר גדול היה והיו לו אלפי פרות וכולם יצאו כדין, ופרה זו לא היתה שלו אלא של שכנתו, ואעפ"כ נקראת על שמו, מאחר ולא מיחה בה.

ומצינו שהאדם נתבע על האחריות, דכתיב "הנני נשפט אותך על אמרך לא חטאתי", הרי שאין המשפט על עצם המעשה אלא על שמתחמקים מלישא באחריות למעשים, [וקין נתבע בעיקר על שאמר השומר אחי אנוכי].

יא. ונסיים בתוספתא הנ"ל, שמנתה ארבעה דברים מפני מה זכה יהודה למלכות, חד אמר מפני שאמר ישב נא עבדך תחת הנער, והיינו דמלכות עניינה שהמלך אחראי לבני מדינתו,

